

ე. ხინთიბიძე
„ვეფხისტყაოსნის“ იდეურ-მსოფლმხედველობითი
სამყარო

თბილისი 2009
„ქართველოლოგი“

გვ. 409-418

სასიძოს მოკვლის გაღაწყვება – საუკეთესო საშუალო
შექმნილ სიტუაციაში

არისტოტელეს მითითებით „საშუალის“ პოვნა ცალკეულ მოქმედებაში ძალზე რთულია (Eth. Nic., II, 9). ამიტომაც, რაღა თქმა უნდა, „საშუალი“ თითოეულ სათნოებასა და კონკრეტულ ქმედებაში არ არის მათემატიკური „საშუალი“, არამედ იგი „გონებით განსაზღვრულ სუბიექტურ საშუალებას“ მდგომარეობს (Eth. Nic., II, 6). როგორ უნდა ვიპოვოთ საშუალი? – სვამს არისტოტელე კითხვას და თვითონვე პასუხობს:

ის ვინც ისწრაფვის *საშუალისაკენ*, პირველ რიგში, უნდა გაემიჯნოს იმას, რაც უფრო მეტად უპირისპირდება საშუალს... რადგანაც ერთი უკიდურესობა ყოველთვის უფრო მცდარია, ვიდრე მეორე. მაგრამ რამდენადაც ძალზე ძნელია *საშუალის* პოვნა, მეორე რიგში, საჭიროა ავირჩიოთ ორი ბოროტებიდან ნაკლები (როგორც ამბობენ მეზღვაურები). ამას კი უნდა მივალწიოთ ჩვენი ნაჩვენები გზით. მაგრამ უნდა მივაქციოთ, აგრეთვე, ყურადღება იმას, რისკენაც ვვაქვს ჩვენ უპირატესად მიდრეკილება, რამდენადაც ადამიანთა ხასიათი სხვადასხვაგვარია, ჩვენს მიდრეკილებას კი გავიგებთ იმ ტკობისა და ვნებისაგან, რომელსაც განვიცდით. ამ ჩვენი მიდრეკილებისაგან უნდა გადავიხაროთ საპირისპირო მხარეს და თუ მოვახერხებთ, რომ იმდენად დაუმორღეთ ჩვენს მცდარ მიდრეკილებას, რამდენადაც არის საჭირო, მივალწივთ საშუალს... საზოგადოდ კი ამბობენ, რომ ის არ იმსახურებს გაკიცხვას, ვინც ოდნავ გადაიხრება საშუალისაგან სიჭარბის ან უკმარისობისაკენ. მხოლოდ ის არის დასაგმობი, რომელიც მკვეთრად გადაიხრება, რადგანაც მისი შეცდომა შეუმჩნეველი არასდროს არ რჩება (Eth. Nic., II, 9).

განვიხილოთ ამ კუთხით ნესტანის თათბირი და სასიძოს მოკვლის გადაწყვეტა. არის თუ არა ეს მოქმედება ის *საშუალი*, რომელიც, არისტოტელეს აზრით, სრულქმნილებაში მდგომარეობს?

ნესტანმა გაითვალისწინა გარიელის მიდრეკილება ერთი უკიდურესობისაკენ. რა თქმა უნდა, გარიელი ნესტანის ხვარაზმმას

ქმე გათხოვებას არ აპირებდა. ინლოეთის მთავარსარდალს და უბაღლო მეომარს გული მიუწევდა ხვარაზმეთის მთელი ლაშქარი ამოეწყვილა. მოეუსმინოთ თვითონ გარიელს:

„მე ვჰკადრე: „ღმერთმან ამოროს მის ყმისა შენი ქმარობა!

რა შემოვიდენ ინლოეთს, შევიგნა მათი გვარობა,

ვუჩვენო ჩემი ძალ-გული და ჩემი მეომარობა:

ასრე დავხოცნე, შეეძლოს აღარას, არ, სახმარობა!“ (544).

ნესგანმა დააცილა გარიელი სწორედ მის ამ მიდრეკილებას ერთი უკიდურესობისაკენ. მეორე უკიდურესობა იქნებოდა ის, რომ არაფერი არ მოემოქმედებინა გმირს ნესგანის გადასარჩენად. ხოლო *საშუალი*, არისგოგელეს სიტყვებით თუ ვიგყვიოთ, ორი ბოროტებიდან ნაკლები უნდა ყოფილიყო (...ατα τον δευτερον φασι πλιν τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν“ – 803, გვ. 23); რამდენადაც, ფილოსოფოსის მოწმობით, ის არ იმსახურებს გაკიცხვას, ვინც ოდნავ გადაიხრება საშუალისაგან სიჭარბის, ან უკმარისობისაკენ. მხოლოდ ის არის დასაგმობი, ვინც მკვეთრად გადაიხრება, რადგანაც მისი შეცდომა შეუმჩნეველი არასდროს რჩება (‘Αλλ’ ὁ μὲν μακρὸν τοῦ εἰς παρεχθίνων οὐ φέγγεται οὐτ’ ἐπὶ τὸ μαῖλον οὐτ’ ἐπὶ τὸ ἥττον, ὁ δὲ πλέον· οὐτως γὰρ οὐ λαμβάνει“ – 803, გვ. 24). ნესგანმაც სწორედ ასეთი *საშუალი* მოქმედება აირჩია და ეს *საშუალი* სწორედ მისი საშუალობის გამო იყო საუკეთესო; შექმნილ სიგუაციაში ერთადერთი სწორი, ნამდვილად სრულქმნილი მოქმედება¹. ნესგანმა განუმარგა და ურჩია გარიელს:

„დიდსა სისხლსა ვერ შეგაქმნევ, ვერ ვიქმნები შუა კედლად:

რა მოვიდეს სიძე, მოკალ მისთა სპათა აუწყვეგლად“ (545).

„მისთა სპათაცა ნუ დაჰხოც, მროხათა ვითა, ვირთაო, –

დიადი სისხლი უბრალო კაცმანმცა ვით იგვირთაო?“ (546).

თათბირი ქაჯეთის ციხესთან – ხერხისა და გმირობა-მამაცობის საუკეთესო შეხამება

იგივე *საშუალი*, როგორც საუკეთესო გზა, ნათლადაა ჩაქსოვილი გარიელის თათბირში ქაჯეთის ციხის ალების წინ. ციხის ალების ნურადინ-ფრიდონისეული გეგმა ამკარად ერთი უკიდურესობაა: *გმირის მთელი აქცენტი მამაცობაზე, ვაჟკაცობაზეა გადაგზანილი*. იგი ურჩევს მეგობრებს ენლონ მის მეომარობას:

¹ როცა ვლადიმერ კობე ნესგანის გადაწყვეტილების “სისწორეს, ნამდვილობასა და საუკეთესობაზე”, მე არ ვაფასებ ამ გადაწყვეტილებას ჩემი პირადი, ან ჩვენი ეპოქის, ან შუასაუკუნეების რელიგიური ეთიკის თვალსაზრისით. ნესგანის გადაწყვეტილებას მე ვაფასებ *ვეფხისტყაოსანში* შექმნილი სიგუაციის და პოემის გმირთა მიერ დასახული მიზნის რელიგიურობისათვის შექმნილი ჩარჩოს ფარგლებში. რა თქმა უნდა, პოემის გმირთა მოქმედების შეფასება შეიძლება რელიგიური ეთიკის, ან თანამედროვე საკანონმდებლო ნორმების პოზიციიდან, როგორც ამას ჩვენში ხშირად მიმართავენ. მაგრამ ეს იქნება კამათი რუსთველის მსოფლმხედველობით პოზიციასთან და არა *ვეფხისტყაოსნის* ეთიკური სისტემის შინაგანი კანონზომიერებების ამოცნობის ცდა.

გალანის ერთ ბურჯზე საბელი მოაბან, თვითონ კი იარაღითა და ფარ-აბჯრით ზედ გაირბენს, ციხეში ჩახტება, მცველებს დახოცავს და კარებს გააღებს:

„აწ ვინცა ვიცით უკეთე შეგყორცა საგლებელისა,
მან ერთსა ბურჯსა გარდვაგლოთ წვერი საბლისა
გრძელისა,

მას ზელა გავლა აღვილად მიჩს, ასრე, ვითა ველისა,
თქვენ ჭირად გაყო შიგანთა პონა კაცისა მრთელისა (1394).

„აბჯრითა გავალ, არა მიჩს ჭირად გაგანა ფარისა;
შიგან ჩავეხტები კისკასად, ვეცეში მსგავსი ქარისა,
ლაშქართა დავჰხოც, გავახვამ, ჰნახოთ გალება კარისა!
თქვენცა მუნ მოდით, სადაცა გესმის ბრიალი მარისა“ (1395).

რამდენადაც ფრიდონიც იდეალური გმირია, *მის თათბირსაც აქვს პრეტენზია სრულქნილებისა*. ფრიდონი ისე სახავს, რომ ეს გეგმაც არის რაღაც „საშუალი“. ამ თათბირშიც თავისებურად ჩაქსოვილია გმირობა-მამაცობასთან ერთად მოხერხების ელემენტი. ფრიდონიც ხერხს იყენებს:

„პირის-პირ ომი არ ძალ-გვიც, არ ჟამი საკვეხარია,
ათას წელ ვერსით შევუვალთ, თუ ზედ დაგვისმან კარია“
(1392).

მაგრამ ფრიდონის თათბირი მაინც არ არის საუკეთესო შეხამება გმირობა-მამაცობისა და მოხერხებისა. ამ თათბირს აშკარად ხერხი აკლია. ფრიდონი ხელაღს, რომ მოხერხება საჭიროა ციხეში შესასვლელად; მაგრამ მის მიერ მოგონილი ხერხი არ ვარგა. სავსებით სწორად შენიშნა ავთანდილმა, რომ ფრიდონი თავის ძალ-გულოვნებას ენდობოდა და რომ მის თათბირს მოხერხება აკლდა; ფრიდონის ხერხი არ ვარგოდა:

ავთანდილ უთხრა: „ჰე ფრიდონ, მოყვასნი ვერ გიჩივიან:
ლომთა მკლავთაგან იმედი გაქვს, არა წყლულნი გტკივიან;
სთათბირობ ძნელსა თათბირსა, მგერთა ივაგლახ-ივიან,
მაგრა თუ გესმის, გუშაგნი რა ახლოს-ახლოს ყივიან!“ (1396).

„რა გახვიდოდე, გუშაგთა ესმის აბჯრისა ჩხერება,
გიგრძნობენ, თოქსა მოჰკვეთენ, ამისი ხამს დაჯერება;
წაგიხდეს ცუდად ყველაი, დაგრჩეს ცუდილა ფერება,
ევე თათბირი არ ვარგა, სხვებრ ვქმნათ თავისა გერება“
(1397).

ავთანდილმა სხვა გეგმა წამოაყენა. მის გეგმაში აშკარად უფრო ზომიერადაა შეხამებული ერთმანეთთან გმირობა-მამაცობა და მოხერხება. ამიტომაც ავთანდილის გეგმას სრულქმნილობის უფრო მეტი პრეტენზია აქვს. გმირი ასე მსჯელობდა: „ისი კაცნი არ იჭირვენ მგზავრსა, ქალაქს შემავალსა“, „საფაჭროთა შევეკაზმვი, ვიქმ საქმესა მე მუხთალსა“ (1398), „მე მარტო შევალ ვაჭრულად და კარგად შევეგყუები“ (1399), „კლიგეთა დავლეწ, გავახვამ, დამიდგამს ვერ ქვიტკირი სად“ (1400). თუ ავთანდილის ვაჯკაცობას დავეყრდნობით, გეგმა აშკარად რეალურია. ყოველ შემთხვევაში

ციხეში შესვლა ამ გზით უთუოდ შეიძლებოდა. მაგრამ ავთანდილის თათბირში *ერთგვარად* ხერხი სჭარბობს. *ციხეში შესვლა* მხოლოდ მოხერხებით ხდება. ამისთვის საჭიროა მუხთალი საქმის ჩადენა, ვაჭრული განსაცმლის ჩაცმა („სავაჭროთა შევეკაზმვი, ვიქმ საქმესა მე მუხთალსა“ – 1398). რაინდი გარიელისთვის, რომელსაც ქაჯეთის ციხიდან საგრფო უცქერის, ვაჭრული განსაცმლის გადაცმა საზოგადოდ მიუღებელია. ამიგომაა, რომ არათუ ავთანდილს არ აგზავნის¹, არც თვითონ არ მიდის ამ გზით ციხეში. ამ თვალსაზრისით ავთანდილის თათბირი მეორე უკიდურესობაა.

გარიელმა ციხეში შესვლის საკუთარი გეგმა წამოაყენა, რომელშიც საუკეთესოდ იყო ერთმანეთთან შეხამებული მოხერხებულობა და გმირობა-მამაცობა. გარიელის თათბირი ამ ორ უკიდურესობას შორის „საშუალი“ და ამდენად სრულქმნილი იყო. რა ხერხი იყო გარიელის თათბირში? გარიელი ვარაუდობდა, რომ, თუ სამი მხრიდან გმირები ას-ასი კაცით წავიდოდნენ ციხისაკენ, ციხის მცველებს მომავალნი ეცოტავებოდათ, მგზავრებს მიაშვავებდნენ, გამოეგებებოდნენ და ვიდრე მათში ამკარად მეომრებს არ შეიყვებოდნენ, ციხის კარებს არ ჩაკეცდნენ. ასეც მოხდა:

პირველ ამოდ მიდიოდეს მგზავრთა რათმე მაგიერად,
მათ შიგანთა ვერა უგრძნეს, ვერცა დაჰხედეს გულ-ხმეირად;
გულსა შიში არა ჰქონდა, ამოდ დგეს და ნებიერად,
მიდგეს გარეთ, მუზარადნი დაიხურნეს ჟამიერად (1412).

გარიელი ითვალისწინებდა იმასაც, რომ სამი გმირი სამი მხრიდან სამ სამხედრო ოპერაციას აწარმოებდა. ერთ-ერთის გამარჯვება საკმარისი იყო, რომ მას დანარჩენებისთვის გაეღო კარები.

რა გმირობა-მამაცობას მოითხოვდა ციხეში შესვლა? საჭირო იყო სისწრაფე და დიდი მეომრობა. როცა კარებს საკმაოდ მიუახლოვდებოდნენ, როცა ციხის მცველები მათში მეომრებს შეიყვებოდნენ, მათ გონზე მოსვლამდე, კარების ჩაკეცვამდე იყო საჭირო ბრძოლაში ჩაბმაც და კარის მცველთა დახოცვაც:

„ფიცხლა შევებნეთ, შევსჯარნეთ, ვერ მოგვასწრებენ კარებსა,

სამთაგან ერთი შევეუვალთ, სხვა გარეთ ვსცემდეთ გარებსა“

(1404).

ასეც მოხდა:

ანაზღად ცხენი გაქუსლეს, მათრახმან შექმნა წრიალი.

რა ნახნეს, კარნი გაახვნეს, ქალაქით გახდა ზრიალი,

სამთავე სამგნით მიჰმართეს, თავსა მათ უყვეს რიალი,

¹ გარიელი სწორად გრძნობს, რომ ციხეში ავთანდილის ან ფრიდონის მეომრად შეგზავნა, ხოლო მისი გარეთ მაცქერლად დგომა არ შეიძლება, რადგანაც ამ სამხედრო ოპერაციას შიგნიდან მისი საგრფო აღევნებს თვალყურს.

იკრეს ნობსა და დაბდაბსა, შეიქმნა ბუკთა ტკრციალი (1413).

გარიელის გეგმა *საუკეთესოთა შორის* საუკეთესო იყო. იგი საშუალო იყო ორ უკიდურესობას შორის. ზომიერად ახამებდა ორ მოსალოდნელ გადახრას – მხოლოდ ხერხზე დაყრდნობას და მხოლოდ გმირობა-მამაცობაზე დამყარებას.

სიუხვის არისტოტელესეული გაგება და *ვეზისტყაოსანი*

ვეზისტყაოსნის მოყმე-რაინდები შემკულნი არიან იდეალური ადამიანთათვის დამახასიათებელი საუკეთესო თვისებებით. იმ სათნოებით, ანუ მნებრივი სრულქმნილებებით, რომელთა შესწავლა-დახასიათებას არისტოტელემ *ეთიკის* დიდი ნაწილი უძღვნა. პოეგმა პროლოგშიც ჩამოთვალა ის მნებანი, რომლებიც ახასიათებს მის იდეალურ გმირებს:

მიჯნურსა თვალად სიგურფე ჰმართებს მართ ვითა მზეობა,
სიბრძნე, სიუხვე, სიმდიდრე, სიყმე და მოცალეობა,
ენა, გონება, დათმობა, მძლეთა მებრძოლთა მძლეობა (23).

რუსთველის მიერ ჩამოთვლილ მნებათა დიდი ნაწილი გვხვდება არისტოტელეს ეთიკურ სისტემაში. და, რაც მთავარია, თითოეული მნებრივ-ფიზიკური ღირსების ანუ ἄρετῆ-ს¹. არისტოტელისეული გაგება საოცრად უდგება პოემაში ჩაქსოვილ შეხედულებებს. ამჯერად შევჩერდებით ორიოდ მათგანზე.

არისტოტელეს ეთიკურ სათნოებათა რიგში ერთ-ერთია *სიუხვე* როგორც მნებრივი სრულქმნილება. სიუხვეც, არისტოტელეს განმარტებით, საშუალოა ორ უკიდურესობას შორის. სიჭარბეს სიმდიდრის გაცემაში, – წერს არისტოტელე, – ეწოდება *მულანგველობა*, ხოლო უკმარობას – *სიძუნწე* – Eth. Nic., IV, 1 („Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσάτεια καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβίαι καὶ ἔλλείψει“ – 803, გვ. 38).

არისტოტელე გარკვევით მიუთითებს: ყველა სათნოებისაგან, რომლებიც ხალხში პოპულარულია, სიუხვე ყველაზე მეტი სიყვარულით სარგებლობს, რადგანაც იგი სარგებლობის მომცემია და საბოძვრის გაცემაში მდგომარეობს – Eth. Nic., IV, 1 (Φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἔλευθεροὶ τῶν ἄπ’ ἄρετῆς ἠφέλγαι γὰρ, τοῦτο δ’ ἐν τῇ δόξει“ – 803, გვ. 39). ამავე დროს, ფილოსოფოსის აზრით, სიუხვე საჭირო და სასარგებლოა იმისათვის, ვინც არის უხვი, რამდენადაც ის, ვინც იღებს თქვენგან საბოძვარს ერთგვარად თქვენი ქვეშევრდომიც და მოვალეც ხდება (Eth. Nic., IV, 13).

¹ ἄρετῆ ქრისტიანულ ლიტერატურაში უფრო ხშირად ქველმოქმედებადაა გააზრებული. ეს მნიშვნელობა, ჩემი აზრით, არ უნდა იყოს თავდაპირველი, რამდენადაც, თანახმად ვ. ბოლოგოვის შენიშვნისა, «в действительности же под «ἀρετῆ» нужно разумеать умелость, соответствие данной вещи ея природе и назначению» (340, გვ. 308).

უხვი, მიუთითებს არისტოტელე, გასცემს დიდ სიმდიდრეს მხოლოდ მაშინ, როცა საჭიროა და იმდენს, რამდენიც საჭიროა და მისცემს იმას, ვისთვისაც საჭიროა. უხვს არ ახასიათებს უთავბოლო ფანტვა. უხვი გასცემს სიმდიდრეს არა ანგარებით, არა რაიმე მიზნით, არამედ იმიტომ, რომ ეს არის სათნოება და ყოველი სათნოება კარგია, საუკეთესოა. სიუხვე უფრო მეტად მას ახასიათებს, ვისაც სიმდიდრე მემკვიდრეობით მიუღია და არა იმას, ვისაც იგი საკუთრივ შეუძენია. სიუხვის ყველაზე შორეული უკიდურესობაა სიძუნწე. იგი განუკურნებელია. სიბერე და უძლურება ხშირად იწვევს ადამიანში სიძუნწეს (Eth. Nic., IV, 1).

ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟთათვის მკვეთრად დამახასიათებელია *სიუხვე*. რუსთველისეული სიუხვე აშკარად არ არის ქრისტიანული ეთიკის: „განყიდე მონაგები შენი და მიეც გლახაკთა და გაქუნდეს საუნჯე ცათა შინა და მოვედ და შემომიდეგ მე“ (მათ. 19, 21). ამავე დროს მისი სიახლოვე არისტოტელეს ეთიკურ ნორმებთან მე არ მიმაჩნია შემთხვევითი ხასიათის მსგავსებად, რადგანაც:

ა) პოემის გმირები გრძნობენ, რომ ხალხს, ადამიანებს უყვართ ყველაზე მეტად სიუხვე. ეს დასკვნა გამომაქვს არა მხოლოდ იქიდან, რომ თინათინი უხვ საბოძვარს აძლევს *ლამქარს*, ავთანდილი უდიდეს სიმდიდრეს უბოძებს *ვაჭრებს* და რომ საზოგადოდ ხალხისადმი უხვი საბოძვრის გაცემა *ვეფხისტყაოსნის* იდეალურ გმირთა და მეფეთა ჩვეული თვისებაა; არამედ არსებითად იქიდან, რომ როსტევეანი ახალგამეფებულ ასულს უპირველეს ყოვლისა სიუხვეს ასწავლის, სიუხვისკენ მოუწოდებს და განუმარტავს, რომ სწორედ სიუხვით მოიპოვებს ყველაზე მეტ ქვეშევრდომს და ერთგულს:

„ვარდთა და ნეხვთა ვინათგან მზე სწორად მოეფინების,
დიდთა და წვრილთა წყალობა შენმცა ნუ მოგეწყინების!

უხვი ახსნილთა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების.

უხვად გასცემდი, მღვათაცა შესდის და გაედინების (50).

მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალვა, რგულია;

უხვსა ჰმორჩილებს ყოველი, იგიცა, ვინ ორგულია“ (51).

ბ) გარიელმა კარგად იცის როლის გაცემა საბოძვარი, ვის მისცეს, რამდენი მისცეს. იგი ნესტანის განთავისუფლების შემდეგ ფაგმანს ქაჯეთის ციხის სიმდიდრით ასაჩუქრებს; ქაჯეთის სამეფოს უძღვნის მღვათა ხელმწიფეს; თავის საკუთარ სიმდიდრეს (დევების განძს) კი მთლიანად – ფრიდონს. ავთანდილს არ ასაჩუქრებს. ცდილობს მეგობრობა მეგობრობით გადაუხადოს. არც როსტევეანთან და თინათინთან მიაქვს ძღვენი: ავთანდილის დაბრუნებასთან ერთად ძღვენის მიგანა არ იქნებოდა დიდბუნოვნება.

გ) არისტოტელეს აზრით, ყველაზე თავისუფლად ადამიანი სამემკვიდრეო სიმდიდრეს გასცემს. ვფიქრობ, შემთხვევით არ ათქმევინებს რუსთველი თინათინს:

მოიხმო მისი გამზრდელი, ერთგული, ნაერთგულევი,

უბრძანა: „ჩემი საჭურჭლე, შენგან დანაბეჭდულევი, მომართვი ჩემი ყველაი, ჩემი *ნაუფლისწულევი*“ მომართვეს, გასცა უბოძო, უანგარიშო, ულევო (53).

დ) არისგოგელეს აზრით, სიძუნწე ხშირად თან სდევს სიბერეს. ვფიქრობთ, როსგევანმა, რომელიც თავგამოდებით ამტკიცებდა „მე გარდასრულ ვარ, სიბერე მჭირს, ჭირთა უფრო ძნელია“ (37), შემთხვევით არ იტყვის სოგრაგ ვეზირის სიტყვები:

„დავიღრეჯია, მეფეო, აღარ გიცინის პიროო.

მართალ ხარ: წახდა საჭურჭლე თქვენი მძიმე და ძვირიო...“

(61).

როსგევანმა იმწამსვე მიუგო:

„ჩემი ბრახვა სიძუნწისა, გყუის, ვინცა დაიყბედნა!“ (62).

ე) დაბოლოს, რუსთველი, ისევე როგორც არისგოგელე, სიუხვეს წარმოადგენს როგორც ორი უკიდურესობის – *მულანგველობის და სიძუნწის საშუალებას*:

როსგევანმა *სიუხვისაკენ* მოუწოდა ქალიშვილს. თინათინმაც უხვად გასცა საბოძვარი. მოწყენილ როსგევანს ავთანდილმა და სოგრაგმა ხუმრობით მიმართეს: მართალი ხარ, მეფეო, გაქვს მწუხარების მიზეზი. თქვენი ასული *მულანგველია*, მთელ სიმდიდრეს გასცემს – „მართალი ხარ: წახდა საჭურჭლე თქვენი მძიმე და ძვირიო, ყველასა გასცემს ასული თქვენი *საბოძვარ-ხშირიო*“ (61). როსგევანმა იგრძნო იუმორი, მიხვდა რომ მას მოწყენა *სიძუნწეში* ჩამომართვეს: „ჩემი ბრახვა *სიძუნწისა*, გყუის, ვინცა დაიყბედნა!“

ამგვარად, ჩემი აზრით, გმირებსაც, არისგოგელეს ეთიკური კონცეფციის კვალდაკვალ, *სიუხვე* როგორც მნებობრივი სრულქმნილება „საშუალებად“ წარმოუდგენიათ *საბოძვარ-ხშირობასა* და *სიძუნწეს* შორის და ეს უკანასკნელი თვისებანი სიუხვის ორ უკიდურესობად ესმით.

ვაჟკაცობის არისტოტელესიური გაგება და ვეზირისტყარსანი

არისგოგელეს აზრით, ჭემმარიგი ვაჟკაცობა ორი უკიდურესობის – *უგონო მამაცობის* და *ლაჩრობის* „საშუალია“; მხოლოდ იმგვარად კი, რომ მას უფრო მეტად ლაჩრობა ეწინააღმდეგება, ვიდრე უგონო მამაცობა (Eth. Nic., II, 8). ფილოსოფოსის აზრით, ვაჟკაცობა არ გამოირიცხავს შიშს, რადგანაც არის საგნები, რომლებსაც ჭემმარიგ ვაჟკაცს უნდა ეშინოდეს. ჭემმარიგ ვაჟკაცს უნდა ეშინოდეს ყველაფრის, რისი წყაროც მნებობრივი მანკი, ეთიკური ბოროტებაა; მაგალითად, *სახელის ვაგებვა, უსახელობა, ცუდი სახელი* (ἀδίκημα). ვისაც ეშინია უსახელობის, ის კარგი ადამიანია, ვისაც არ ეშინია – ურცხვია.

მაგრამ ჭეშმარიტ ვაჟკაცს არ უნდა ეშინოდეს სიღარიბის, ავადმყოფობის და არაფრის, რისი წყაროც არ არის ეთიკური ბოროტება და ანაწრაც არ ექვემდებარება თვითონ ადამიანს. ამდენად, ნამდვილი ვაჟკაცი არის ის, ვინც უშიშრად ეგება ლამაზ სიკვდილს; ასეთებს კი ყველაზე მეტად ომში შევხვდებით (Eth. Nic., III, 6). ჭეშმარიტი ვაჟკაცი ურყევია იმდენად, რამდენადაც შეიძლება იყოს ურყევი *ადამიანი*. ამიგომაც მას ეშინია ხიფათის, მაგრამ იმდენად ეშინია, რამდენადაც არის საჭირო, როგორც უკარნახებს გონება; ეშინია მშვენიერი მიზნისათვის – τὸν χαλὸν ἔνεχα (Eth. Nic., III, 7). ჭეშმარიტი ვაჟკაცი განსხვავდება იმისგანაც, ვინც ყოველთვის იმედითაა სავსე და იმისგანაც, ვისაც სიმთვრალის გამო არაფრის ეშინია. ნამდვილი ვაჟკაცის უშიშრობა გონებითაა ნაკარნახევი: მას ესმის საკუთარი ძალის და შეგნებული, გააზრებული აქვს, რომ შიში უსაფუძვლოა (Eth. Nic., III, 11)¹.^მ

ვფიქრობ, რომ ეს აზრები *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა მოქმედებაში უთუოდაა ჩაქსოვილი. პოემის გმირთა ვაჟკაცობა, ჩემი აზრით, სწორედ იმ აზროვნებაზეა დამყარებული, რომელსაც არისტოტელე ასე მწყობრად ასაბუთებდა. ამის საფუძველს შემდეგი გარემოებანი გვაძლევს:

ა) *ვეფხისტყაოსნის* გმირებს, მსგავსად არისტოტელეს მსჯელობისა ეშინიათ იმის, *რაც ექვემდებარება თვითონ ადამიანს*. მათი უშიშროება გააზრებულია, გონების ნაკარნახევი. მათ ესმით, რომ შიშს საფუძველი არა აქვს, თუ შიშის ობიექტი ადამიანის მოქმედებას არ ექვემდებარება. ამიგომ არ ეშინია ავთანდილს სიკვდილის. ამ აზრის ფილოსოფიურად დასაბუთებას ეძღვნება პოემის საუკეთესო სტროფები:

„მერე ვიშიშვი, მეფეო, თქვენდა კადრებად ამისად:

სცთების და სცთების, სიკვდილსა ვინ არ მოელის წამისად,
მოვა შემყრელი ყოველთა ერთგან ღღისა და ღამისად“ (803).

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა იწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან გასწორდეს ყოველი სუსტი და ძალ-გულოვანი“ (802).

სწორედ ეს ცოდნა, ეს რწმენაა ავთანდილის უშიშროების საფუძველი (და სწორედ ეს არის, არისტოტელეს სიტყვეთ, ჭეშმარიტი ვაჟკაცობა). ავთანდილის უშიშრობა, თანახმად არისტოტელეს ვაჟკაცობის კოდექსისა, გონებით გააზრებულია, იმ ცოდნიდან გამომდინარეა, რომ მას შიშის საფუძველი არა აქვს, რადგანაც არ შეიძლება გეშინოდეს იმის, რაც არ ექვემდებარება თვითონ ადამიანს. ამ ფილოსოფიით შეიარაღებული, მეკობრეების

¹ არისტოტელეს ეს აზრი, ისევე როგორც საზოგადოდ მისი ეთიკური შეხედულებები, საერთოა ევდემონისტური ეთიკისათვის და დასაბამს იღებს სოკრატესაგან, რომელიც ფიქრობდა რომ მამაცია არა ის, ვინც ბრძალ შევარდება გაცხარებულ ომში; არამედ ის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რა არის ჭეშმარიტად საშიში და რა არა (369, გვ.134).

შესახვედრად ნავის წინ წამდგარი რაინდი „არისგოგელესებურად მსჯელობს:“

ყმაძან უთხრა: „ვინცა ჭმუნავს, ცუდია და ცუდად სცთების!
რაცა მოვა საქმე მენა, მომავალი არ აგვცთების“ (1035).

„უგანგებოდ ვერას მიზმენ, შე-ცა-მებნენ ხმელთა სპანი;
განგებაა, არ დავრჩები, ლახვარნია ჩემთვის მზანი;
ვერ დამხსნიან ვერ ციხენი, ვერ მოყვასნი, ვერცა ძმანი;—
ვინცა იცის ესე ასრე, ჩემებრვეა გულოვანი“ (1039).

ბ) ვეფხისგყაოსნის გმირებს, ისევე როგორც არისგოგელეს ჭეშმარიტ ვაჟკაცს, ეშინიათ მხოლოდ მნეობრივი მანკის, ეთიკური ბოროტების: კერძოდ, იმ უსახელობის, სახელის გაგეხვის, რომელმაც საგანგებოდ შეჩერდა არისგოგელე. ამას ამგვიცებს ავთანდილის ანდერძის დედააზრის ძირითადი თემისი:

„არ დავიწყება მოყვრისა აროდეს გვიბამს ბიანსა;
ვჭგმობ კაცსა აუგიანსა, ცრუსა და ღალაგიანსა.

„ვერ ვეცრუვები, ვერ ვუზამ მას ხელმწიფესა მზიანსა“ (800).

„პირის-პირ მარცხვენს, ორნივე მივალთ მას საუკუნოსა“ (799).

„სჯობს სიცოცხლესა ნამრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“ (802).

„კაცი ჯაბანი რათა სჯობს დიაცსა ქსლისა მბეჭველსა?
სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა!“ (801).

გ) არისგოგელეს აზრით, ჭეშმარიტ ვაჟკაცს ეშინია ხიფათის, მაგრამ იმდენად ეშინია, რამდენადაც მას გონება უკარნახებს. ეშინია იმიტომ, რომ არ დალუპოს ის მშვენიერი მიზანი, რომელსაც ემსახურება. ამგვარი “შიში” ვეფხისგყაოსნის პერსონაჟებსაც ახასიათებს. ყურადღებას მხოლოდ ერთ მაგალითზე შევაჩერებ:

ავთანდილიც შეშინდა ერთგბის. შეშინდა მაშინ, როცა ხაგაელმა ძმებმა მიმავალი გარიელი დაანახვეს. შეშინდა გმირი ხიფათის წინაშე. მაგრამ ისიც იმდენად შეშინდა, რამდენადაც გონებამ უკარნახა. დაფიქრდა ავთანდილი :

„რათვან ისი არის რადმე უცნობოდ და ისე რეგად,
რომე კაცსა არ მიუშვებს საუბრად და მისად ჭვრეგად,
მივეწევი, შევიყრებით ერთმანერთის ცემა-ქლეგად“ (217).

ავთანდილიც სწორედ იმიტომ შეშინდა, რომ არ დაეღუპა ის მშვენიერი მიზანი (უცხო მოყმის საიდუმლოს ამოცნობა), რომელსაც ემსახურებოდა:

„ანუ მოვჰკლავ, ანუ მომკლავს, დაიმალვის მეგის-მეგად“ (217).

დ) აღარას ვამბობ იმაზე, რომ პოემის გმირთა ვაჟკაცობა არ არის უგონო მამაცობა (ამას ამგვიცებს ბემთო გაანალიზებული ავთანდილის მსჯელობა გარიელის შესახვედრად; გარიელის ომი ხაგაელების წინააღმდეგ; როცა ხაგაელების სიმუხთლე გაიგო, გმირმა თადარიგი დაიჭირა, ლაშქარს უხმო; თათბირი ქაჯეთის

ცხის აღების წინ) და რომ პოემაშიც გაიდვალეულია ომში
უშიშრად შეგებება ღამამ სიკედილთან.